IQRO JURNALI / 2023
GUVOHNOMA № 060680
E-ISSN : 2181-4341
https://wordlyknowledge.uz
IMPACT FACTOR(SJIF) : 3,934

VOLUME 7, ISSUE 1, 2023 SPECIAL ISSUE

MAXTUMQULI SHE'RLARIDA FALSAFIYLIK G'OYALARI

Xabibullayeva Nigora

Farg'ona davlat universiteti o'zbek tili yo'nalishi 3-kurs talabasi

Annotasiya

Maqolada turkman she'riyatining yirik vakili Maxtumquli hayoti va ijodiga oid ma'lumotlar hamda bir nechta she'rlar tahlili bilan tanishish mumkin.

Kalit so'zlar

She'riyat, turkman adabiyoti, falsafiylik, g'oya, badiiyat, ijodiy yondashuv.

Maxtumquli - turkman shoiri va mutafakkiri.Otasi Davlatmamat Ozodiy (1700—1760) ham shoir bo'lgan. Maxtumquli boshlang'ich ta'limni oilada o'z otasidan olgan. So'ng qishloq maktabida Niyozsolih mulla qo'lida o'qigan. Dastlab Maxtumquli Xalach atrofining Qiziloyoq qishlog'idagi Idrisbobo madrasasida, keyinchalik Buxoroning Ko'kaldosh, Xivaning Shergoziy madrasalarida tahsil olgan. Nizomiy, Firdavsiy, Fuzuliy, Navoiy singari mashhur sho-irlar ijodidan bahramand bo'lgan. Zargarlik bilan shug'ullangan. Afg'oniston, Eron, Hindiston, Ozarbayjon, Samarqand, Turkiston kabi bir kancha shaharlarga sayohat qilgan. Maxtumqulining oilaviy sharoiti xususida har xil rivoyatlar bor. Maxtumqulishunoslar Maxtumquli Menglixon ismli qizni chin dildan sevganini, birok ularning turmush qurishiga imkon bo'lmaganini yozadilar.

Menglixon Maxtumquliga qarindosh yani xolasining qizi bo'lib ular yoshlikdan bir-birlariga ko'ngil qo'yishadi, biroq Maxtumquli katta yo'qotishlarni boshidan o'tkazadi, otasi va ikki akasining o'limi uning oilasini moddiy qiyin ahvolga olib keladi, qizga beriladigan qalin pulini bera olmasligini bilgan Menglining akalari singlisining norizoligiga qaramasdan uni boshqa birovga turmushga berib yuborishadi.

Maxtumquli. bir kancha lirik she'rlar, lirikepik dostonlar, g'azal va muhammaslar yozgan. Bizgacha uning lirik, falsafiy, pandnasihat harakteridagi 10 ming miyeradan ortiq she'rlari yetib kelgan. Maxtumquli. she'rlarida turkman xalqining hayoti, urf-odatlari, o'z davrining muhim ijtimoiysiyosiy hodisalari, shoirning ichki kechinmalari teran ifoda etilgan ("Bo'lmasa", "Kelgay", "Bilan", "Naylayin", "Yetmas", "Bular", "Ketdi zamona" va boshqalar). Asarlarida turkman urug'larini birlashishga chaqirgan. Ular o'rtasidagi nizojanjallarni tugatishga uringan.

Maxtumqulining ishq-muhabbat mavzuidagi she'rlari ham ohangdorligi, chukur falsafiy mohiyati bilan ajralib turadi. Shoirning hayot va o'lim, inson va borliq, go'zal insoniy fazilatlar va odob-axloqqa oid she'rlarida islom dini hamda tasavvufiy karashlar ta'siri yaqqol seziladi.

Ko'p she'rlariga Qur'oni Karim oyatlari, hadisi sharifning mazmun mohiyati singdirilgan. Shoir she'rlarida payg'ambarlar, Bahouddin Naqshband, Ahmad Yassaviy singari ulug' zotlar juda ko'p tilga olinadi. Shuningdek, Allohga munojot, Rasululloh (sav)ga murojaat ohanglari Maxtumquli she'riyatining eng asosiy tamoyillaridan biridir ("Riyodan, yo Rab", "Sochdi Muhammad", "YO Rasul" va boshqalar).

VOLUME 7, ISSUE 1, 2023 SPECIAL ISSUE

Maxtumquli uslubida xalq ogʻzaki ijodiga yaqinlik bor. Maxtumquli turkman xalqining maqol va matallarini, xalq tiliga xos ayrim unsurlarni adabiyotga olib kirishda katta xizmat qilgan. Shoirning purmaʼno misralari turkman millatining hikmatli soʻzlari, aforizmlar qatoridan oʻrin olgan. Maxtumquli ijodi Yevropa va rus sharqshunoslari, turkman va oʻzbek olimlari tomonidan tadqiq etilgan; qiyosiy oʻrganilgan. Xususan, Navoiy ijodining Maxtumquliga taʼsiri va boshqa adabiy taʼsir masalalari tekshirilgan (S. Qoriyev, "Navoiy va Mah-tumquli", "Maxtumquli va Islom shoir", "Maxtumquli sheʼrlari asosida yaratilgan oʻzbek xalq qoʻshiklari" va boshqalar).Shuningdek Maxtumqulining "Namasan", "Ayrildim", "Oshiq bo'lmisham", "Ustodingdan ayrilma", "Ko'ring" sheʼrlari Komiljon Otaniyozov, Bobomurod Hamdamov, Ortiq Otajonov tomonidan maromiga yetkazib kuylangan.

Maxtumquli sheʼriyati barcha turkiy millatlar, jumladan, oʻzbeklarning ham maʼnaviy mulkiga aylangan. Bir necha marta sheʼrlari oʻzbek tiliga tarjima qilinib, nashr etilgan. Koʻplab sheʼrlari hofizlar tomonidan kuyga solib aytiladi. Maxtumquli haqida kinofilm, spektakl va badiiy asarlar yaratilgan.Shoir sheʼrlarining davrlar oʻtib, zamonlar almashsa-da, oʻz ahamiyatini yoʻqotmay, aksincha, qadr-qimmati tobora ortib borishi ulardagi pand-nasihatlarning yuraklarga malham boʻlib singganligidandir, koʻngillarni ilhomlantirib, qanot baxsh etishidandir, kishilarni hayajonga solishidandir. Uning sheʼrlari jarohatli yuraklarga malham, horgʻin vujudlarga quvvat, tushkun ruhga koʻtarinkilik bagʻishlaydi. Xuddi shuning uchun turkman xalqi qiynalgan, ozor chekkan, nochor qolgan, gʻussaga botgan paytlarda Maxtumqulini dardlaridan forigʻ etadigan maʼnaviy bir hakimi Luqmon deb biladi. Shoirning malham yanglig' sheʼrlari, daʼvatkor soʻzlari barcha davrlarda katta-yu kichikning ruhini poklab, bu goʻzal dunyoga, insonga, hayotga muhabbat uygʻotadigan, xalq koʻnglini yuksakka koʻtarib, butun turkman jamiyatining ruhiy sogʻ¬lomligiga xizmat qilib kelgan.

Haqiqatdan ham Maxtumquli sheʼrlari tog' bag'ridan qaynab chiqqan zilol chashmaning suvi kabi musaffodir. Ular lola-rayhonli, gul-lolali bog'-bo'stonning muattar hidi kabi barq urib, ko'ngilni zavqu shavqqa to'ldiradi.

Bo'g'in-bo'g'inlarni bo'shashtirib, yuraklarni yayratgan dutorning mayin va dil o'rtar nolasi kabi hayajonga soladi. Maxtumquli yashagan zamon nihoyatda og'ir va murakkab bir davr edi. Shu davrning ma'naviy havosidan nafas olgan shoir kuchli larzalarning, turli hodisalarning girdobida kuyib-pishib yashagan.

U jamiyatni, hayotni, odamlarni teran tushungan, insoniyat erishgan dunyoviy va diniy tasavvufiy ilmlarni chuqur o'zlashtirgan, ma'naviy kamolotga erishgan komil zot bo'lgan. Mutafakkir umuminsoniyat baxtu saodati uchun jon kuydirib yashagan chog'ida o'sha davrda dunyoning turli burchaklariga sochilgan, mustaqil davlati bo'lmagan turkman xalqini hamjihat bo'lishga, yagona davlat atrofiga jipslashishga, milliy birdamlikka chaqiradi.«Turkmanning…» she'rida shunday misralar bor:

Ko'ngillar, yuraklar bir bo'la boshlar,

Uyushsa, eriydi tuproqlar, toshlar,

Bir sufrada tayyor qilingan oshlar,

VOLUME 7, ISSUE 1, 2023 SPECIAL ISSUE

Yuksaladi baxt-iqboli turkmanning.

Bu she’r qo’shiq qilib kuylangan, turkman xalqi uchun XVIII-XIX asrlarda milliy madhiya bo’lib xizmat qilgan. Lekin bu aniq g’oyani noahil xalqining bir dasturxon atrofida jam bo’lishini qanday qilib amalga oshirish mumkin edi? Mutafakkir shoir buning uchun bir boshga bo’ysunish zarurligi, bir mardning atrofiga jam bo’lish kerakligi g’oyasini ilgari surdi. Shoir har qanday og’ir va mushkul sharoitlarda ham o’z elining baxtiyor kelajagiga bo’lgan ishonchini yo’qotmadi.

Maxtumquli Firog’iyning turkman xalqi oldidagi eng buyuk xizmatlaridan biri uning hamjihatlik yo’lidagi izchil kurashi va o’zaro nizolarni keskin qoralashidir. Mana, qancha vaqtdan buyon mutafakkir shoirning ahillik, hamjihatlik haqidagi saboqlaridan turkman xalqining necha-necha nasli tarbiyalandi va tarbiyalanmoqda. Barqaror davlatni orzu qilgan Maxtumquli g’oyalarining naqadar haqligini hayot tasdiqladi.

Bugun shoirning aziz eliga u orzu qilgan baxtiyor istiqbol muyassar bo’ldi. Mustaqil va betaraf Turkmaniston davlati jahon xaritasida tinchlik va hamjihatlik mamlakati sifatida maydonga chiqdi. Hamjihatlikning buyuk kuchiga ishongan turkman xalqi Maxtumqulidan hamisha minnatdordir. Bu yil Maxtumquli ijodi o’zbek xalqi uchun qadrdon, ko’plab she’rlari asosida kuylanayotgan qo’shiqlari sevib tinglanadi. Maxtumquli Firog’iyning 290 yilligi nishonlanadi. Turkmaniston 2014 yilni Maxtumquli yili deb e’lon qilganligi ham millat mutafakkiriga bugungi minnatdor avlodlarning beqiyos ehtiromi timsolidir.Xususan, "Sado bo‘ldim " she’rida quyidagi misralarni keltiradi:

Maxtumquli, miskinman, ko‘nglim uyi na ma’mur,
So‘zga yaqin bandaman, xayrim kamu, sharrim zo‘r,
Na o‘zim xalqqa qobil, iqbolim kaj, baxtim sho‘r,
Na shohista a’molim, go‘yo qadam urar ko‘r,
Magar ayyom istasa, bo‘lgay nuri a’lo nur,
Illat o‘qi ayni dam tushgandir bo‘lib mahjur,
Yomonlik birla bo‘ldim jahon ichida mashhur,
Tegirmondek bonggirman, samandardek otashxo‘r,
Kuydim, pishdim yor-do‘stlar, o‘rtandim, ado bo‘ldim.

Ushbu misralarda shoir o‘zining ahvoli, iqboli haqida so‘z yuritadi. Shuningdek, she’rning birinchi misrasida taxallusiga ham urg‘u berib o‘tadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Turkiy xalqlar adabiyoti. Darslik. E. Quliyev T.Renessans prans, 2022-318-bet
2. Ziyo.uz com
3. Sayidolimov, J. B. O. G. L. (2023). AGIOGRAFIK OBRAZLARNING

VOLUME 7, ISSUE 1, 2023 SPECIAL ISSUE

MAZMUN-MOHIYATIDAGI EVRILISHLAR. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(3), 1318-1322.

WORDLY
KNOWLEDGE